

К.ф.н., доцент Томусяк Л.М., к.ф.н., асистент Томусяк А.О.

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Україна

Портретний опис як структурний елемент художнього тексту

У художньому тексті надзвичайно важливе місце займає літературний портрет, зокрема і вся система образів у художній прозі. Ця система ілюструє максимальне семантичне наповнення у змісті твору й естетичну вагу портретів-образів, становить художню підсистему, яка розкриває індивідуальний стиль письменника й є великим естетичним надбанням літератури. Відомий польський дослідник Є. Фаріно зауважував, що портрет – це тільки незначна деталь великого цілого [1, с.166]. І цим цілим є художній текст.

Портрет – це цілісна системно-структурна єдність, невід’ємний компонент образної системи літературного твору, що підпорядкований загальним принципам опису зовнішності персонажа і має на меті репрезентацію ставлення автора до героя.

У художній літературі портрет є одним із засобів конкретизації художньої оповідності та індивідуалізації персонажа. Портрет є видом художнього опису, у якому відтворено зовнішність героя, що виявляється з позицій авторського задуму. Портретний опис – один з найважливіших засобів у комплексних способах передачі загальної характеристики героя літературного твору. Цей термін визначають як елемент одного з трьох типів композиційно-мовленнєвих форм опису, предметом відтворення в якому є персонаж, його зовнішні характеристики, манери поведінки, у тому числі й мовної, емоційні реакції на навколишню реальність та особливості її сприйняття.

Загальновідомо, що у тканині художнього тексту центром зображення є особистість, а усі зображені ситуації – це засіб всебічної її характеристики. У мовотворчості письменників портрет є не лише одним із визначальних

компонентів структури художнього образу, а зазвичай є способом створення цілісного художнього образу. Отож, не існує чіткої межі між художніми образами та портретами персонажів. Портрет у художньому творі виступає не ізольовано – він перебуває у постійній взаємодії з іншими його структурно-композиційними компонентами.

Портретні характеристики конкретного персонажа художньої оповіді цілком розкривається через ставлення до нього інших літературних героїв, а також у цілісному сюжетному перебігу літературного твору – через усю систему образів, яка покладена в основу авторського задуму. За допомогою портрета письменник відтворює не лише зовнішність персонажа, а й загальне уявлення про його індивідуальність: риси вдачі, морально-етичні принципи, духовні якості тощо. Саме завдяки такій особливості портрета автор має можливість створити цілісний гармонійний художній образ. Портретні характеристики художніх персонажів органічно відтворюють систему художнього мислення автора. Його ставлення до героя зумовлює вибір мовних засобів його портретної характеристики. А отже, портретні описи у художньому тексті відображають світогляд письменника, його позицію щодо описуваного героя.

Словесний портрет персонажа літературного твору не буває вичерпним і не передається лише в одному текстовому фрагменті. Автор вкраплює портретні елементи у різних фрагментах твору.

Портрет має різну структуру, що зумовлена авторськими інтенціями. Іноді письменник подає розлогі, детальні портретні описи, а подеколи для створення портрета героя достатнім є один влучний художньо-стильовий засіб. Мовною особливістю портретних характеристик є те, що вони вербалізуються у різних спосіб з використанням різних мовних одиниць – слів, словосполучень, речень.

Основними загальномовними функціями словесного портрета у структурі художнього твору є функція ідентифікації (впізнання) та функція характеристизації дійових осіб. Напр.: *Настуся успадкувала от батька **вогнисте волосся**, а від матері – **сліпучо-білу шкіру, ніжну й шовковисту не тільки на дотик, а й на самий вигляд**. Врода материна не перейшла до Настусі, та дівчина тим і не*

переймалася, бо вже побачила, який клопіт з тою вродою у її маленької матусі (П. Загребельний).

Портретні описи є складниками художнього тексту, який конструює загальні уявлення про зовнішність персонажа, характерні особливості поведінки та є засобом характеристикації персонажа. Семантичним фундаментом будь-якої портретної цілісності є субстантиви на позначення частин тіла (соматизми), а також на позначення одягу (вестизми). Більшість соматизмів вживають з характеризувальними словами, що їх можна поділити на логічні та суб'єктивні лексеми. Логічні слова, як правило, передають об'єктивну інформацію про зовнішність персонажа, завдяки чому персонажі відрізняються один від одного. Суб'єктивні слова містять додаткову інформацію, що складається з емоційного та функціонально-стилістичного компонентів.

Залежно від функціонального навантаження соматизми поділяють на структурні та структурно-характеризувальні. Структурні соматизми функціонують задля побудови портретних описів і є віссю, на яку нанизується інформація про зовнішність героя, що можна пояснити, очевидно, тим, що лексеми цієї групи мають значення обов'язкових частин людської статури, як-от: *І очі теж мав (ворожбит) великі, трохи сумні і ніби важкі – лягали на тебе і ти відчував їхній тягар, мовби були з чорного каменю, чи що* (П. Загребельний). Структурно-ідентифікуючі соматизми індивідуалізують персонажа: *Його гизикання – це частина його натури, як опукле черевце, як порослі чорним волоссям руки* (Г. Вдовиченко).

Структурно-ідентифікуючі соматизми виражають риси зовнішності, що властиві окремим персонажам чи є за певних обставин для них визначальними. Вони зреалізують функцію творення портретних описів, функцію індивідуалізації і через конотативний компонент свого значення – функцію характеристикації: *Я (Дмитро Череда) стояв над морем, ... сподівався, що ось-ось вона (Валерія) ... вирине на поверхні, біла, розсміяна, радісно обіллє мене синьо-сірими водами своїх очей* (П. Загребельний); *Інша сусідка по палаті, огрядна Оксана, спить сидячи на стільці, склавши руки на животі й прилаштувавши*

три підборіддя на безрозмірні груди (Г. Вдовиченко). Використання характеризувальних слів із соматизмами є визначальною рисою у переважній більшості портретних описів.

Вестизми, на відміну від соматизмів, водночас ідентифікують персонажа, оскільки одяг не є обов'язковим атрибутом людської зовнішності, і виступають в ролі центру для мовних засобів створення індивідуалізованих характеристик персонажа: *Коли я востаннє бачила хлопця в маршрутці з розгорнутою книжкою? Мабуть, ніколи. Картата сорочка, закочені рукави, потерті джинси, збиті кросівки. Зсунуті брови* (Г. Вдовиченко).

Портретні типи у художніх творах вводяться в текст за допомогою інтродуктивних елементів, найбільш частотними серед яких є назви деталей зовнішності: *Водій у маршрутці трапився з гарними руками музиканта, зовсім не шоферські у водія руки, білі, пещені, з тонкими пальцями...* (Г. Вдовиченко). Інтродуктивними елементами є характерні показники зв'язків, які з'єднують портретний опис попередніми компонентами текстового членування.

За співвідношенням фізичного і психологічного виділяють фізичні та психологічні різновиди портретних описів. Вираження внутрішніх якостей героїв засобами портретного опису – це портрет внутрішній, психологічний, який також є обов'язковим компонентом цілісності літературного героя: *Мені комфортно з моєю сусідкою... Ми обидві потребуємо дозованого спілкування, уникаємо надмірної уваги до себе. Жодних балачок нон-стоп! Нам так добре мовчати вдвох, куди там розкоші мовчання до розкоші спілкування, нас тиша не обтяжує, а єднає* (Г. Вдовиченко).

Отож, портретні характеристики – це важливі композиційні елементи художнього тексту.

Література:

1. Фаріно Е. Введение в литературоведение: Учебное пособие / Ежи Фаріно. СПб: Издательство РГПУ им. А. И. Герцена, 2004. – 639 с.